INGLIZ VA O'ZBEK RAQAMLI DISKURSIDA MUROJAAT BIRLIKLARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Xasanova Mahliyo Baxtiyorjon qizi
Andijon viloyati Paxtaobod tumani 4-umumta'lim maktabi ingliz tili fani o'qituvchisi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23248692

Annotatsiya

Mazkur tezisda ingliz va o'zbek raqamli diskursida qo'llanadigan murojaat birliklarining pragmatik xususiyatlari qiyosiy-chog'ishtirma nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Raqamli muloqot sharoitida murojaat birliklari nafaqat suhbatdoshni aniqlash, balki ijtimoiy masofa, hurmat, yaqinlik, samimiylik va kommunikativ munosabatni ifodalash vazifalarini ham bajaradi. Tadqiqotda ism-shariflar, lavozim va unvonlar, qarindoshlik bildiruvchi birliklar, hurmat shakllari hamda norasmiy murojaatlarning pragmatik imkoniyatlariga e'tibor qaratiladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi murojaat shakllarining raqamli kommunikatsiyadagi qo'llanishida kuzatiladigan umumiylik va farqlar xushmuomalalik nuqtayi nazaridan yoritiladi.

Kalit so'zlar: raqamli diskurs, murojaat birliklari, pragmatika, xushmuomalalik, ingliz tili, o'zbek tili, kommunikativ munosabat, ijtimoiy masofa.

Kirish

Raqamli kommunikatsiyaning kengayishi insonlar o'rtasidagi muloqotning shakli va mazmuniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Messenjerlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa onlayn platformalarda yuzaga keladigan muloqot an'anaviy og'zaki suhbatdan farqli ravishda qisqa, tezkor va ko'pincha norasmiy xarakterga ega. Shunga qaramay, bunday muloqotda suhbatdoshga qanday murojaat qilish masalasi o'z ahamiyatini saqlab qoladi. Murojaat birliklari kommunikativ jarayonda oddiy nominativ vosita sifatida emas, balki suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabatni belgilovchi pragmatik birlik sifatida namoyon bo'ladi. Murojaat shaklining tanlanishi orqali so'zlovchi hurmat, yaqinlik, rasmiylik yoki samimiylik kabi munosabatlarni ifodalashi mumkin.

Asosiy qism

Pragmatik nuqtayi nazardan murojaat birliklarini tanlash bevosita kommunikativ vaziyat bilan bog'liq. Suhbatdoshlarning yoshi, ijtimoiy mavqei, bir-biriga bo'lgan yaqinligi va muloqotning maqsadi murojaat shaklining tanlanishiga ta'sir qiluvchi omillar sifatida qaralishi mumkin. Ingliz tilida raqamli muloqotda shaxsning ismi bilan murojaat qilish keng tarqalgan. Rasmiyroq vaziyatlarda esa Mr., Ms., Dr., Professor kabi unvonlar ishlatilishi mumkin. Masalan:

"Dr Smith, could you please check my document?"

Bu konstruksiyada Dr Smith murojaat birligi suhbatdoshning kasbiy maqomini hisobga olishni bildiradi. Could you please shakli esa murojaatning iltimos mazmunini yumshatib, xushmuomalalik darajasini oshiradi. O'zbek tilida esa murojaat shakllari ijtimoiy munosabatlarning yanada kengroq spektrini ifodalashi mumkin. Masalan, ustoz, opa, aka, domla, hurmatli ustoz, muallim kabi birliklar faqat shaxsni chaqirish vazifasini bajarmasdan, unga nisbatan hurmat yoki ijtimoiy munosabatni ham ko'rsatadi.

"Ustoz, iltimos, topshiriqni yana bir bor tushuntirib bersangiz."

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ushbu illustrativ misolda ustoz murojaat birligi suhbatdoshning ijtimoiy va kasbiy mavqeini e'tirof etadi. Iltimos va -sangiz shakli esa murojaatni yumshatib, uni xushmuomala kommunikativ birlikka aylantiradi. Raqamli diskursning o'ziga xos jihatlaridan biri — murojaat birliklarining qisqarishi yoki norasmiylashishidir. Masalan, yaqin munosabatdagi foydalanuvchilar ismning qisqa shaklidan yoki laqabdan foydalanishi mumkin. Bunday holatda murojaat shakli rasmiylikni emas, aksincha, yaqinlik va guruhga mansublikni ifodalashi mumkin.Masalan:

English: Hey, Alex, are you free today?

O'zbekcha: Aziza, bugun bo'shmisan?

Bu misollarda murojaat qilinayotgan shaxsning ismi xabarni aniq adresatga yo'naltiradi. Biroq kommunikativ vaziyat norasmiy bo'lgani uchun murojaat shakli ijtimoiy masofani qisqartirish vazifasini ham bajaradi. O'zbek tilining muhim xususiyatlaridan biri qarindoshlik bildiruvchi birliklarning qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan ham murojaat sifatida qo'llanishidir. Masalan, aka va opa birliklari ayrim vaziyatlarda biologik qarindoshlikni emas, yosh yoki ijtimoiy hurmatni ifodalashi mumkin. Bu jihat raqamli muloqotda ham kuzatilishi mumkin:

"Opa, shu masalada fikringizni aytsangiz."

Bu yerda opa birlikning asosiy vazifasi qarindoshlikni bildirish emas, balki suhbatdoshga hurmat va yaqinlikni bir vaqtning o'zida ifodalashdan iborat. Ingliz tilida esa qarindoshlik terminlarining murojaat sifatida qo'llanishi o'zbek tilidagidek keng funksional doiraga ega emas. Shu sababli ingliz va o'zbek raqamli diskursini qiyoslashda murojaat birliklarining lingvistik shakli bilan bir qatorda ularning ijtimoiy-pragmatik funksiyasini ham hisobga olish muhimdir. Murojaat birliklarining yana bir muhim xususiyati — ularning xushmuomalalikni kuchaytirishi yoki kamaytirishi mumkinligidir. Masalan, bir xil iltimos turli murojaat shakllari bilan turlicha kommunikativ taassurot hosil qiladi: **"Send me the file."** va **"Professor Brown, could you please send me the file?"** Ikkinchi variantda murojaat shakli, modal fe'l va please birliklarining birgalikda qo'llanishi kommunikativ masofani va hurmatni ko'proq namoyon qiladi. O'zbek tilida ham shunga o'xshash pragmatik farq mavjud:

"Faylni yuboring."

"Ustoz, iltimos, faylni yuborsangiz."

Ikkinchi konstruksiyada ustoz murojaati va iltimos hamda -sangiz shaklining qo'llanishi kommunikativ ohangni yumshatadi. Shu jihatdan murojaat birliklarini alohida leksik birlik sifatida emas, balki murojaat + nutq akti + kommunikativ vaziyat munosabati asosida tahlil qilish samaraliroqdir.

Xulosa

Ingliz va o'zbek raqamli diskursida murojaat birliklari suhbatdoshni adresat sifatida belgilash bilan bir qatorda, ijtimoiy masofa, hurmat, yaqinlik va kommunikativ munosabatni ifodalovchi pragmatik vosita sifatida xizmat qiladi. Qiyosiy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda ism, unvon va boshqa murojaat birliklari raqamli muloqotning rasmiylik darajasini belgilashda muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilida esa qarindoshlik terminlari va hurmatni ifodalovchi murojaat shakllarining funksional imkoniyatlari nisbatan keng bo'lib, ular ayrim vaziyatlarda qarindoshlikdan tashqari ijtimoiy yaqinlik va hurmatni ham ifodalashi mumkin. Raqamli diskurs sharoitida murojaat birliklarining pragmatik xususiyatlarini o'rganish xushmuomalalikning qanday shakllanishini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ayniqsa, murojaat shakllarining emoji, tinish belgilari, iltimos konstruksiyalari va boshqa multimodal vositalar bilan birikishi kelgusidagi tadqiqotlar uchun alohida istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.
2. Leech, G. N. (1983). Principles of Pragmatics. Longman.
3. Leech, G. N. (2014). The Pragmatics of Politeness. Oxford University Press.
4. Yule, G. (1996). Pragmatics. Oxford University Press.
5. Herring, S. C. (2004). Computer-Mediated Discourse Analysis: An Approach to Researching Online Behavior.
6. Barton, D., & Lee, C. (2013). Language Online: Investigating Digital Texts and Practices. Routledge.
7. Allaberganova, S., & Mamatova, F. (2024). Linguocultural analysis of addressing in different communication conditions in the English and Uzbek languages. O'zMU Xabarlari.
8. Azamov, S. M. (2026). Pragmatic lacunae in English and Uzbek: A contrastive analysis of speech etiquette units. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.